

Abbasiler

Alm. Abbasiden, Fr. Les Abbasides, İng. Abbasides.

Peygamber efendimizin "sallallahü aleyhi ve sellem" amcası hazret-i Abbas'ın "radıyallahü anh" soyundan gelen ve Emevilerin yerini alan halifeler sülalesi. Bu hanedana ilk atalarına nisbetle "Haşimiler" de denilmektedir.

Abbasilerin iktidara gelmesi, Emevi idaresinden memnun olmayan grupların lider kadrolarının yoğun propagandası ve bunların etrafında toplanan büyük bir kitlenin faaliyeti neticesinde mümkün olmuştur. Gerçekten de Emevi hanedanından İkinci Velid'in halifelikten hal' edilmesiyle aile arasında iç mücadele ortaya çıkmış ve yıllardan beri Emevilerin hakim olduğu Suriye ikiye bölünmüştü. Neticede bu ihtilaf çok büyüdü ve son Emevi Halifesi İkinci Mervan, Dımaşk'ı terk ederek kendisine hilafet merkezi olarak Harran'ı seçti.

Emeviler arasındaki iç mücadeleler sırasında Abbasi Hanedanından Ali bin Abdullah'ın oğlu Muhammed, Humeyme'de gizli olarak halifeliğin kendi ailesine geçmesi düşüncesi ile faaliyetlerde bulunuyordu. Bu arada cemiyeti arasına sızmış olan muhaliflerini ortadan kaldırdı. Onun tesbit ettiği prensiplere göre bu hareket başarıya ulaştığında Ehl-i beytten her kim halife seçilirse ona razı olunacaktı.

Muhammed bin Ali'nin ölümünden sonra yerine geçen oğlu İbrahim çok teşkilatçı ve iyi bir idareciydi. Emevilere karşı çıkış hareketini yürütmesi için Ebu Müslim'i kendi tarafına çekerek Horasan'a gönderdi. Ebu Müslim'in Horasan'a giderek hareketin idaresini ele alması, Abbasiler için bir dönüm noktası olmuştur. Nitekim bölgedeki elverişli durumdan faydalanan Ebu Müslim, kısa zamanda Horasan'ı Emevi taraftarlarından temizledi. Ebu Müslim bundan sonra Rey'e yöneldi. Karşısına çıkan Emevi kuvvetlerini yendi. Nihavend'i ele geçirerek Irak'a yaklaştı.

Doğuda bu olaylar olurken Halife İkinci Mervan, İbrahim'i tutuklatarak Harran'da hapsettirdi. Vefatına kadar burada hapis hayatı yaşayan İbrahim, yerine kardeşi Ebü'l-Abbas'ı tayin ettiğini bildirmişti.

Ebü'l-Abbas Abdullah bin Muhammed yakınlarını da yanına alarak kendi tarafına geçmiş olan Kufe şehrine gitti. Horasanlılar, 28 Kasım 749 Cuma günü Kufe Camiinde Ebü'l-Abbas'a biat ettiler. Ebü'l- Abbas halife olarak okuduğu ilk hutbede hakimiyet hakkının Abbasilere aid olduğunu çeşitli delillerle izah

etmeye çalıştı. Ebü'l-Abbas bundan sonra şiilerin çoğunlukta bulunduğu Kufe şehrinde durmayı kendisi için tehlikeli bularak karargahını Hammam-A'yen'e nakletti. Bu sırada Ebü'l-Abbas'ın, Abbasi hilafetinin kuruluşunda büyük rolü olan Ebu Seleme el-Hallal ile arası açıldı. Ancak Ebu Müslim'in yardımıyla onu da ortadan kaldıran Ebü'l-Abbas böylece hakimiyeti tamamen ele geçirdi.

Bu sırada, Halife İkinci Mervan, Suriye ve el-Cezire Araplarından topladığı büyük bir ordu ile harekete geçmişti. Ebü'l-Abbas'ın amcası Abdullah bin Ali, bu orduyu büyük Zap Irmağı kenarında karşıladı. 16 Ocak 750 tarihinde başlayan savaş, aralıksız on gün devam etti. Bu sırada Mervan'ın birlikleri arasında anlaşmazlık ve kumandanlar arasında ihtilafların çıkması üzerine Abdullah savaşı kazandı. Bu zafer, Suriye kapılarını Abbasilere açtı. Başta Dımaşk olmak üzere o havalideki bütün kaleler birer birer Abbasi ordusuna teslim oldu. Nitekim savaş sonunda Harran'a çekilen Halife Mervan burada da tutunamayacağını anlayarak, Dımaşk'a oradan da Ürdün'deki Ebüfutrus'a kaçtı. Ancak onu takib eden birlikler, Yukarı Mısır'da Busir adı verilen yerde yetişerek kendisini çevirdiler. Halife Mervan ümitsizce girdiği mücadele sırasında öldürüldü (Ağustos 750). Aynı yılın sonlarında Vasıt'ta Emevi hanedanından İbn-i Hubeyre de teslim olunca, Emevi hilafeti tarihe karıştı. Ancak Emevilerden Abdurrahman bin Muaviye, İspanya'ya geçerek Endülüs Emevi Devletini kurdu.

Ağustos 750 tarihinde Mervan'ın öldürülmesi üzerine Ebü'l-Abbas es-Saffah'ın halifeliği, Endülüs hariç, bütün İslam ülkelerinde kabul edilerek kesinleşti. Eski Enbar şehrini imar eden Es-Saffah, burayı devletinin hilafet merkezi yaptı. Halife Saffah dört yıl süren hilafeti boyunca, ülke içinde çıkan isyanlarla uğraştı. Nitekim onun hilafetini tanımak istemeyen Kuzey Afrika'da Berberiler, Basra ve çevresinde Hariciler, Fars'ta Bessam bin İbrahim, Sind'de Mansur bin Cumhur ve Maveraünnehr'de Ziyad bin Salih isyan etmişlerdi. Ancak Ebü'l-Abbas bu isyanların hepsini bastırarak oğlu Mansur'a iç problemlerini halletmiş sağlam bir devlet bıraktı. (754).

Hazret-i Abbas'ın torununun torunu olan halife Ebü'l-Abbas yumuşak huylu, ağır başlı, haya ve iyilik sahibi bir insan idi. Verdiği sözü mutlaka ve zamanında yerine getirirdi. Cömertliği dillere destan olup, bu hali dolayısıyla kendisine "Saffah" lakabı verilmiştir.

Hilafet makamında dört sene dokuz ay kaldıktan sonra vefat eden Halife Ebü'l-Abbas es-Saffah'ın ölümü ile yerine oğlu Mansur geçti (Haziran 754). Heybet, cesaret, ileri görüşlülük bakımından Abbasi halifelerinin en seçkinlerinden olan

Mansur, henüz Saffah'ın hayatta olduğu dönemde bile onun güçlü bir desteği ve yardımcısıydı. Halife Mansur ilk olarak Bağdat şehrini kurarak başkent yaptı. Bazı halifeler, Samarra ve başka merkezlerde ikamet etmelerine rağmen, Bağdat asıl merkez olarak nihayete kadar devam etti. Bu arada yaptığı muharebeler ve kazandığı zaferlerle nüfuz ve itibarı devamlı artan Ebu Müslim gün geçtikçe halifeye olan bağlılığını azaltıyordu. Halife gönderdiği nasihat yollu mektupların bir işe yaramadığını görünce, Ebu Müslim'i öldürttü. Ebu Müslim'in öldürülmesi üzerine, bilhassa nüfuzunun kuvvetli olduğu Horasan ve başka yerlerde çeşitli isyanlar görüldü ise de hepsi bastırıldı.

Halife Mansur 775 senesinde hac etmek üzere giderken yolda hastalanarak vefat etti. Mansur, vakar ve güzel ahlak sahibi idi. Halka karşı gayet yumuşak ve hoşgörülü olmasına karşılık, devlete karşı hareket edenleri asla affetmezdi.

Mansur'un ölümünden sonra oğlu Mehdi halife oldu. O zamana kadar kuruluş dönemini geçirmiş olan devlet onun zamanında kuvvetlendi. Hazine zenginleşti ve halkın hayat seviyesi yükseldi. Devleti içerisinde ıslahatlarda bulundu. Fevkalade yargı işlerine bakmak için bizzat mahkeme kurduran ilk Abbasi halifesidir. Yolcuların barınması ve korunması için Mekke yolu üzerinde konaklama mahalleri yapılmasını emretti. Bunlardan mevcut olanlarını iyileştirdi, kullanılır hale getirdi. Bağdad ile diğer İslam beldeleri arasındaki posta işlerini düzene koydu. Ayrıca veziri Abdullah'a bütün valilere gönderilmek üzere, vergi veren kimselere haksızlık etmemeleri için talimatname yazdırdı.

Halife Mehdi döneminde Bizans'a karşı başarılı seferler düzenlendi. Bu arada Merv şehrinde ortaya çıkan ve ilahlık taslayan El-Mukanna'nın başlattığı isyan bastırıldı.

Mehdi'nin 785 yılında vefatı ile yerine oğlu Hadi halife oldu. Hadi; uyanık, gayretli, cömert, büyük işler yapmaya kabiliyetli, kuvvetli, tuttuğunu koparan cesur bir zattı. Ancak saltanat müddeti çok kısa sürüp 786 yılında vefat etti ve yerine kardeşi Harun Reşid halife seçildi.

Halife Harun Reşid dönemi (786-809), Abbasilerin en parlak zamanı oldu. O, Yahya bin Halid el-Bermeki'yi tam yetkiyle vezirliğe getirdi. Yahya, iki oğluyla birlikte devleti bir hükümdar gibi yönetti. Çıkan ayaklanmaları bastırdı. Bizans'a karşı olan seferlere büyük ehemmiyet veren Harun Reşid, bunlardan bazılarında bizzat kendisi de katılmıştır. 790 yılında Mısır'dan Kıbrıs üzerine yürüyen İslam donanması, Antalya açıklarında karşısına çıkan Bizans donanmasının

büyük bölümünü batırmış ve donanma komutanlarını esir etmiştir. 797 yılında bizzat sefere çıkan Harun Reşid, Ankara'ya kadar ilerledi. Ancak İmparatoriçe İrene'nin isteği ve yıllık vergi vermelerini kabul ile sulh yapıldı. Fakat Nikeforos'un imparator olmasından sonra Bizans, antlaşmayı fesh etti. Bunun üzerine Halife, ikinci Bizans seferine çıktı. Kendisi Heraklea (Ereğli) Kalesi üzerine yürürken bazı komutanlarını da diğer kaleler üzerine gönderdi. İmparator Nikeforos, Halife'nin karşısına çıktı ise de, tutunamadı ve sulh istedi. Halife kış mevsiminin gelmesi üzerine imparatorla, yıllık haraç göndermesi şartıyla antlaşma yaptı.

Ancak sözünde durmayan imparator, ertesi sene Abbasilerin elindeki Tarsus üzerine büyük bir ordu gönderdi ve Tarsus işgal edildi. Huduttaki Bizans kaleleri sağlamlaştırıldı. Bu olaylar üzerine güçlü bir ordu ile Bizans üzerine üçüncü seferine çıkan Harun Reşid Ereğli, Tuvana ve daha bir çok kaleleri fethetti. Tuvana'da bir cami inşa ettirdi. Bu arada Balkanlarda da Bulgarlar tarafından sıkıştırılan İmparator, Halife'nin yaptığı fetihleri kabul etmek, tahkim ettirdiği kaleleri yıktırmak ve haraç vermek şartıyla yeni bir sulh yapmaya mecbur oldu (806).

Harun Reşid, devletin idari teşkilatında bazı değişiklikler yaptı. Vilayetleri küçülterek daha kolay idare edilir bir hale getirdi. Merkez teşkilatında bazı divanlar kurarak bunları vezire bağladı. Daha önce valilere bağlı kadıları müstakil hale getirdi. Ancak onlara merkezdeki baş kadıya (kadı-ül kudat) hesap verme mecburiyetini koydu. Bu dönemde başkadı, İmam-ı Azam hazretlerinin talebesi İmam-ı Yusuf "rahmetullahi aleyh" idi.

Harun Reşid, ilim ve sanata çok ehemmiyet veriyordu. Zamanında Bağdat, dünyanın en meşhur ve en muhteşem şehirlerinden biri haline geldi. Halifenin sarayında ilim ve fikir adamları, sanatkarlar toplanır ve onun huzurunda münazara ederlerdi. Halife onları maddi ve manevi bakımdan desteklerdi.

Harun Reşid, Horasan'da isyan çıkaran Rafi bin Leys'i ortadan kaldırmak üzere ordusunun başında giderken yolda hastalandı. Yerine oğlu Me'mun'u veliahd tayin ettiğini bildirdikten sonra, 24 Mart 809 tarihinde kırk dört yaşındayken vefat etti.

Harun Reşid'in ölümünden sonra oğulları arasında başgösteren halifelik kavgasında Emin'i Iraklılar, Me'mun'u ise İranlılar destekledi. Emin'in hilafet merkezine hakim olmasına karşılık, Me'mun da Horasan bölgesine yerleşerek bağımsız hareket etmeye başladı. Emin'in üç yıl kadar devam eden kısa halifelik

müddeti kardeşi ile mücadele içerisinde geçti. Bu sebeple Emin dışı karşı askeri bir harekate girişemediği gibi, içte de idari, fikri ve imar sahalarında bir gelişme gösteremedi.

Emin'in 813 yılında öldürülmesi üzerine bütün ülke Me'mun'un halifeliğinde birleşti. Me'mun başta Irak olmak üzere imparatorluğun çeşitli bölgelerinde çıkan ayaklanmaları bastırdı. Sadece El-Bazz ve civarında başgösteren Babek ayaklanması sürdü. Me'mun hilafeti döneminde bilhassa Anadolu'yu fethetme gayesini ön planda tuttu. Bu sebeple 830 yılından itibaren devletin askeri kuvveti daha ziyade Anadolu'ya yöneltildi. Halife Me'mun fethettiği Bizans şehirlerine müslümanları iskan etmek ve böylece fetihleri daimi hale getirmek istiyordu. Ancak 833 yılında ölümü üzerine bu tasavvurunu gerçekleştiremedi.

Halife Me'mun, bilhassa saltanatının son yıllarında Türkleri birlikleri arasına almaya başlamış ve ölümünde bunların sayısı 8-10 bini bulmuştu. Nitekim Me'mun'un ölümünden sonra kardeşi Mu'tasım bu Türk kuvvetlerinin desteği sayesinde hilafet makamına geçti. Mu'tasım da ağabeyi gibi çeşitli Türk ülkelerinden birlikler getirmeye devam ederek kısa zamanda ordunun büyük kısmını Türklere meydana getirdi. 836'da Samerra şehrini kurarak Türk birlikleriyle beraber hilafet merkezini oraya nakletti. Böylece 892 yılına kadar devam edecek olan Samerra devri başlamış bulunuyordu. Halife Mu'tasım döneminde yıllardan beri devam eden Babek isyanı bastırıldı. Bizans üzerine başarılı seferlere devam edildi. Dicle'ye yeni kanallar açtırıp ziraati geliştirdi. Dikkatli ve tutumlu idaresi sonucu, vefat ettiğinde haleflerine milyonlarca dinar ve dirhem bulunan dolu bir hazine devretti.

Halife Mu'tasım'ın ölümünden sonra (842), başa geçen Vasık (842-847), Mütevekkil (847-861), Muntasır (861-862), Müstain (862-866), Mu'tez (866-869), Mühtedi (869-870) ve Mu'temid (870-892) dönemlerinde devletin her köşesinde ortaya çıkan isyanlar, merkezi otoriteyi zayıflattı. Devlet içte ve dışta sarsıntılar geçirmeye başladı. Nitekim bu dönemde Kuzey Afrika'da siyasi bir güç olarak ortaya çıkan Fatimiler, doğuya doğru ilerlemeye başladılar. Karmatiler, Irak ve Hicaz bölgelerini tehdit ederken, Sacoğulları Azerbaycan'da bağımsızlık kazandılar. Ancak Abbasi hilafeti için bütün bunlardan çok daha kötü bir gelişme 945 yılında Büveyhilerin Bağdat'ı işgal etmeleri olmuştur. İranlı ve şii bir hanedan olan Büveyhiler, dokuzuncu yüzyılın ortalarına doğru Fars, Huzistan, Kirman ve Kuhistan bölgelerinde hakimiyet kurmuşlardı. Büveyhilerin Bağdat'ı işgalinden sonra Abbasi halifelerinin hiç bir maddi gücü kalmadı. İktidar, Büveyhilerin eline geçti. Büveyhiler, Abbasi halifelerini sadece dini bir lider

olarak başta tutuyorlar ancak istediklerini tahttan indirip istediklerini çıkarıyorlardı. Bağdat artık İslam dünyasının bir merkezi olmaktan çıkmıştı. Bu durum yaklaşık bir asır kadar devam etti.

On birinci yüzyılın ortalarında Büveyhiler eski güçlerini kaybettiler. Bu dönemde Türk asıllı Büveyhi komutanı Arslan el-Besasiri, Bağdat'a hakim olarak hutbeyi Fatimi halifesi adına okutmaya başladı. Bu sırada İran'da güçlü bir devlet kurmaya muvaffak olan Selçuklu Hükümdarı Tuğrul Bey, 1055 yılında Bağdat'a girerek Abbasi Hanedanını şii hakimiyetinden kurtardı ve Halife Kaim Biemrillah'a büyük hürmet gösterdi. Halife de Tuğrul Beye Sultan ünvanını vererek onun siyasi ve askeri hakimiyetini tanıdı. Selçuklular, Abbasi hilafetini siyasi bakımdan şii hanedanlarının tahakküm ve tehdidinden kurtarmakla kalmadılar; yeni bir öğretim müessesesi olan medreseleri kurarak fikri bakımdan da onlarla mücadeleye giriştiler. Böylece Selçuklular sayesinde Abbasi hilafeti Fatimilerin tehdidinden kurtulmuş oluyordu.

Zamanla Selçukluların zayıflamaları ve hilafete Muktefi (1136-1160) ve Nasır (1180-1225) gibi dirayetli şahısların geçmesi üzerine Abbasiler tekrar güçlenmeye başladılarsa da, eski kudretli hale gelemediler. Diğer taraftan Moğollar Cengiz Han idaresinde Çin'e karşı yaptıkları akınlardan sonra, 1218 yılından itibaren batıya yönelerek İslam dünyasını istila etmeye başlamışlardı. Harezmsahlr Devletini ortadan kaldıran Moğollar, Semerkant, Buhara, Taşkent, Harezm ve Belh gibi şehirleri yerle bir ettiler. Cengiz'in 1227 yılında ölmesinden sonra da Moğol istila hareketi devam etti. Nitekim torunu Hülagu 1258 yılının Ocak ayında Bağdat önlerine geldi ve şehri kuşattı. Mukavemetin çaresiz olduğunu gören halife Mu'tasım teslim oldu (10 Şubat 1258). Ancak Bağdat'a giren Moğollar, dünya tarihinin en büyük tahribatını yaptılar. Halife, yanındakilerle birlikte idam edildi. Dört yüz binden fazla Müslüman kılıçtan geçirildi. Mescidler medreseler yerle bir edildi. Milyonlarca İslam kitabı yakılarak külleri Dicle Nehrine serpildi. Böylece beş asırdan beri devam eden Bağdat-Abbasi hilafeti sona erdi.

Mısır Abbasileri: Hülagu'nun zulmünden kurtulan otuz beşinci Abbasi halifesi Zahir'in oğullarından Ebü'l-Kasım Ahmed, 1261'de Mısır'a gitti. Orada hüküm sürmekte olan Türk sultanlarından Melik Baybars tarafından halife tanındı. Hilafet Osmanlılara geçinceye kadar halifeler bu zatın neslinden geldi. Kahire'deki Abbasi halifeleri, bazı Müslüman hükümdarlara hükümdarlık menşuru gönderiyorlar, fırsat buldukları takdirde siyasi hadiseler de karışıyorlardı. Nitekim 1412 yılında sultan Nasır'ın ölümü üzerine halife Adil, kendisini sultan

ilan etti. Ancak sultanlığı üç gün sürdü. Sultan Müeyyed Şah tarafından makamından indirilerek öldürüldü. Bu arada bazı halifeler, sultanlara cephe almaları sebebiyle azlediliyorlardı. Bu durum 1517 tarihine kadar devam etti. Nihayet Yavuz Sultan Selim Han'ın 1517'de Mısır'ı fethetmesinden sonra halife bulunan Mütevekkil, kendi arzusuyla hilafeti bu padişaha teslim etti. Böylece hilafet, Osmanlılara geçmiş oldu.

Teşkilat: Abbasiler, devlet müesseselerini İslam esaslarına göre kurup teşkilatlandırmışlardır. Halifelik alameti olarak Abbasiler, yüzük, asa, hırka, hutbelerde adlarının okunması vb. şeyleri kullanmışlardır. Halife, divandaki tahtına bayram tebriklerinin dışında pek oturmaz, divanı vezirlerin idaresine bırakırdı. Divana bakan pencereli yüksek bir mahalden divan müzakerelerini dinleyip kendisi gözükmeydi.

Abbasilerde halifeden sonra vezirlik en büyük mevki idi. Bu tabir ilk defa Abbasilerde kullanıldı. Halifeden sonra gelen en önemli icra organı olması dolayısıyla geniş yetkilere sahipti. Zaman zaman mahkemelere başkanlık eder, savaflara karar verir, hazineden gerekli gördüğü harcamaları yapar, valileri tayin ve azledebilirdi. Abbasilerde iki tip vezirlik vardı:

1) Vezir-i tefviz: Halifenin azli ve veliahd tayininden başka bütün yetkilere sahipti.

2) Vezir-i tenfiz: Sadece halifenin kendisine verdiği vazifelere bakardı. Bu gruptaki vezirler genellikle mahir katipler, basiretli ve parlak zekalı kişiler arasından seçilirdi. Merkezi idare, vezirlerin başkanlığında bir çok divandan yani vezirliklerden meydana geliyordu. Bu divanların en önemlileri devletin mali işlerine bakan **Divanü'l-harac**, **Divan-ı beytülmal**, askeri işlere bakan **Divanü'l-ceyş**, para basma işlerini yürüten **Divan-ı darü'd-darb**, haksızlıkların ve adli hataların görüşüldüğü **Divanü'l-mezalim**, resmi yazışmaları yürüten **Divanü'l-resail**, **Divanü't-tevki** ile posta ve gizli istihbarat hizmetlerini yürüten **Divanü'l-berid** idi.

Vilayetlerde ise halife adına icraya valiler yetkili idi. Ordu hazırlamak, askeri barındırmak, vilayetinde hukuki meseleleri halletmek, kadı ve hakimler ile vergi ve zekat işlerini yürütecek memurlar tayin etmek valilerin başlıca vazifeleri idi. Hilafet merkezinden uzak eyaletlere bilhassa hanedana mensub kişiler veya son derece güvenilir kumandanlar vali tayin edilirdi. Hilafet merkezi olan Bağdat ve diğer büyük şehirlerde asayiş, şurta teşkilatı tarafından sağlanırdı. Bu teşkilat; suç ve cinayetleri takip ederek, suçluları yakalayıp

cezalandırmakla vazifeli idi. Teşkilatın başında bulunan ve **Sahibü'ş-şurta** yani emniyet müdürü denilen memurun derece ve selahiyetleri pekçoktu. Daha sonraları ehemmiyeti iyice artan bu makam, vezirliğe hatta mabeynciliğe yükselme basamağı haline geldi.

Merkez teşkilatındaki önemli görevlerden biri de hacipliktir. **Haciplik**; halifeyi suikastlere karşı korumak ve halkın önemli işlerle uğraşan halifeyi meşgul etmelerini önlemek için kurulmuştu. Bundan dolayı halifelere, halkın kendileriyle görüşmesi ve isteklerini iletebilmeleri için belli vakitler ayrılmış ve daireler tahsis edilmiştir.

Abbasi ordusunun esasını murtazıka (ücretli) denilen nizami ve daimi statüdeki muvazzaf askerler teşkil etmekteydi. Bunlar yaptıkları askeri hizmet karşılığında devlet bütçesinden maaş alırlar ve her türlü ihtiyaçları devlet tarafından karşılanırdı. Abbasi ordusunda normal, ücretli askerlerden başka bir de gönüllü askerler vardı. Kendilerine hazineden herhangi bir ücret veya maaş ödenmeyen bu askerler, sadece zekat ve ganimetten pay alırlardı. Komutanlara ise, maaş karşılığı olarak, toprak verilirdi ki, buna **ikta** denirdi. **İkta** ilk defa Peygamber efendimiz tarafından Temim-i Dari'ye verilmiş, daha sonra da İslam devletlerinde tatbik edilmiştir.

Abbasi ordusu şu beş gruptan meydana gelirdi: 1) Merkezde bulunan ve doğrudan halifeye bağlı olarak görev yapan muhafız birliği, 2) Büyük devlet adamlarının emrinde bulunan birlikler, 3) Vilayetlerde bulunan kuvvetler, 4) Garnizonlarda bulunan, Avasım ve Sugur adı verilen birlikler, 5) Yardımcı kuvvetler.

Abbasiler, savaş halinde yaklaşık olarak sayısı 100 bini aşan düzenli bir ordu çıkarabilmekteydiler. Bu ordu savaş alanında beşli tertibi esas alırdı. Bunlar, öncü (talid, mukaddime), merkez (kalbü'l-ceyş), sağ kol (meymene), sol kol (meysere) ve artçı (saka) düzeninde yeralırdı. Savaşlarda kullandıkları başlıca silah, araç ve gereçler; mızrak, topuz, ok, yay, kılıç, miğfer, kalkan, balta, zırh, merdiven ve mancınıktan ibaret idi.

Abbasiler, kara kuvvetlerine olduğu kadar, deniz kuvvetlerine ve denizciliğe de büyük önem vermişlerdir. Muhtelif şehirlerde kurdukları tersanelerde Bizans gemilerinden daha büyük gemiler inşa etmişlerdir. Nitekim güçlü donanmaları ile her yıl Bizans üzerine sefere çıkmışlardır. Donanma kumandanına **Emirü'l-bahr** adı verilirdi.

Abbasilerde adliye teşkilatı düzenli ve muntazam işleyen bir müesseseye idi. Her memlekette oradaki Müslümanların ekserisi hangi mezhepten ise, o mezhepten olan

bir kadı vazife yapardı. Ancak zamanla her vilayette dört mezhebin de kadıları bulundurulmaya başlandı. Başlangıçta eyaletlerdeki kadılar vali tarafından tayin ediliyordu. Ancak daha sonra halifeler merkezde veya eyaletlerde kendi adlarına görev yapacak kadıları bizzat tayin etmeye başladılar. Harun Reşid devrinden itibaren ise, Kadıü'l-kudatlık müessesesi kuruldu ve bu göreve ilk olarak İmam-ı Ebu Yusuf getirildi. Kadıü'l-kudat hilafet merkezinde bulunur, bölgelerde ve çeşitli merkezlerde vazife yapacak kadıları tayin ederdi.

Kadılık teşkilatı içinde kadıların bakmaktan aciz oldukları davalara bakan ve mezalim mahkemeleri denen mahkemeler vardı. Bunlara bakan kadılara Sahibü'l-mezalim denirdi. Sahibü'l-mezalim olan kadılar, diğer kadılardan daha üstün ve geniş selahiyetlere sahip idiler. Bazı Abbasi halifeleri, ehemmiyeti icabı, mezalim mahkemelerindeki duruşmaları bizzat kendileri idare ederlerdi.

Yine adliye teşkilatına bağlı olmak üzere bir de **hisbe** teşkilatı vardı. Hisbe işini yapan vazifeliye "muhtesib" denirdi. Bu teşkilatın görevi iyiliği yaymak ve kötülükten vazgeçirmek (emr-i bil-ma'ruf nehy-i ani'l-münker), fazilet ve ahlak kaidelerinin muhafazasını, dinin emirlerine uyulmasını, çarşı ve pazarların düzen ve kontrolünü sağlamak, borçluların borçlarını ödemelerini temin etmek, ölçü ve tartıda hile yapılmasına mani olmak için hususi aletlerle esnafın ölçü ve tartı aletlerini kontrol etmek ve alış verişte fiyatları fahiş miktarda yükseltenleri cezalandırmak idi.

Abbasiler iktisadi bakımdan çok güçlü bir durumda idi. Bilhassa halifelerin, memleketin iktisadi meseleleriyle de yakından alakadar olmaları, ziraat, ticaret ve iktisad ile alakalı meselelere ehemmiyet vermeleri halkın refah seviyesini yükseltmiş ve devleti de güçlendirmiştir. Kazdırılan su arkları ve kanallarla Arabistan'a kadar olan geniş ve uzun arazinin tamamı sulanabilir hale geldi. Dicle ve Fırat'tan kanallar ile alınan sular, kireç ve tuğladan yapılan muhkem su kemerleri vasıtası ile Bağdat'a ulaştırıldı. Ziraate ehemmiyet verildi ve bu işle uğraşanlara kolaylıklar sağlandı. Faizsiz krediler ile çiftçiler desteklendi. Endüstriye gereken önem verildi. Fars ve Horasan'da demir, bakır kurşun ve gümüş madenleri işletilmeye başlandı. Yeraltı kaynaklarından, kükürt, tuz, ham petrol ve zift çıkarıldı. Sabun ve cam fabrikaları, kağıt, kumaş ve tuğla imalathaneleri kuruldu. Hilafet merkezi olan Bağdat'ta demirci, marangoz ve manifaturacı gibi her sanata ait çarşılar vardı. Kuyumculukta ve mücevher işlemeciliğinde bir hayli ilerleme oldu.

Abbasiler, çeşitli bayındırlık eserleri meydana getirdiler. Medreselerle

birlikte mescidlerde de ilim meclisleri bulunurdu. Ebu Cafer Mansur devrinde Arapça, bir gramere kavuştu. Eski Yunan, Hind ve İran eserleri Arapçaya tercüme edildi. Me'mun devrinde Beyt-ül-hikme (İlim heyeti) kurularak bu işe hız verildi. Meşhur dört mezheb imamı Abbasiler devrinde yaşadılar. Öğrencileri de, hocalarının mezheplerini öğrettiler ve tasnif ettiler. Yine en büyük hadis kitapları olan **Kütüb-i Sitte** de bu devirde yazıldı. Dünyada ilk hukuk usul kitabını (Hukuk metodolojisini) yine bu zamanda İmam-ı Şafii, **Risale** ismiyle telif etti.

Yine Abbasiler devrinde birçok ilimlerin temeli atıldı. İmam-ı Muhammed Şeybani, **Siyer-i Kebir** kitabı ve bunun İmam-ı Serahsi tarafından yapılan şerhi ile devletler hukukunun; Maverdi ve Kadi Ebu Ya'la **Ahkam-us-Sultaniyye** adlı eserleri ile amme hukukunun; Endülüs alimlerinden Batrucci bugünkü astronominin; Cabir bin Hayyan kimyanın; Harezmi de cebir ilimlerinin temelini kurdular. Bu devirde yüzlerce büyük alim yetişti. Bunlardan dört mezheb imamı hukukta; İmam-ı Eş'ari, İmam-ı Maturidi, İmam-ı Gazali kelamda; Razi, Kurtubi, Taberi, Beydavi tefsirde söz sahibi büyük alimlerden idiler.

ABBASİ HALİFELERİ

Halifelerin isimleri	Doğumu	Hilafeti	Vefatı
Ebül Abbas Abdullah Seffah bin			
Mensur Ebu Ca'fer bin Muhammed bin Ali	713	754 (H.136)	775
Muhammed bin Ali bin Abdullah bin Abbas	722	749 (H.132)	754
Mehdi bin Mensur	745	775 (H.158)	785
Hadi Musa bin Mehdi	762	785 (H.169)	786
Harun Reşid bin Mehdi	765	786 (H.170)	809
Me'mun bin Harun	786	813 (H.198)	833
Emin Muhammed bin Harun	787	809 (H.193)	813
Mu'tasım bin Harun	796	833 (H.218)	842
Vasık bin Mu'tasım	812	842 (H.227)	847
Mutevekkil bin Mu'tasım	821	847 (H.232)	861
Mühtedi bin Vasık	835	869 (H.255)	870

Müste'in bin Mu'tasım	836	862 (H.248)	865
Müstansır bin Mütevekkil	839	861 (H.247)	862
Mu'temid bin Mütevekkil	844	870 (H.256)	892
Mu'tez bin Mütevekkil	847	865 (H.252)	869
Mu'tedid bin Muvaffak bin Mütevekkil	857	892 (H.279)	902
Müktefi bin Mu'tedid	878	902 (H.289)	908
Muktedir bin Mu'tedid	895	908 (H.295)	932
Kahir bin Mu'tedid	899	932 (H.320)	934
Müktefi bin Mu'tedid	905	944 (H.333)	949
Radi bin Muktedir	910	934 (H.322)	940
Mütteki bin Muktedir	910	940 (H.329)	944
Muti' bin Muktedir	914	946 (H.334)	975
Tayı' bin Muti'	932	974 (H.363)	1003
Kadir bin İshak bin Muktedir	947	991 (H.381)	1031
Kaim bin Kadir	1001	1031 (H.422)	1075
Muktedi bin Ahmed bin Kaim	1056	1075 (H.467)	1094
Müstazhir bin Muktedi	1076	1094 (H.487)	1118
Müsterşid bin Müstazhir	1091	1118 (H.512)	1135
Müktefi bin Müstazhir	1096	1136 (H.530)	1160
Raşid bin Müsterşid	1109	1135 (H.529)	1138
Müstencid bin Muktefi	1124	1161 (H.555)	1171
Müstedid bin Müstencid	1142	1172 (H.566)	1179
Nasır bin Müstedid	1158	1180 (H.575)	1225
Zahir bin Nasır	1175	1225 (H.622)	1226
Müstensır bin Zahir	1192	1226 (H.623)	1242
Müsta'sım bin Müstensır	1212	1242 (H.640)	1258

Mısır'daki Abbasi Halifeleri

Halifelerin isimleri	Doğumu	Hilafeti	Vefatı
Müntasır Ahmed bin Zahir	(?)	1258 (H.656)	1261

Hakim Ahmed bin Hasen bin Ali	(?)	1261 (H.660)	1301
Müstekfi bin Hakim Ahmed	1285	1301 (H.701)	1338
Vasık bin Hakim Muhammed	(?)	1338 (H.740)	1348
Hakim Ahmed bin Müstekfi	(?)	1339 (H.741)	1352
Mu'tedid bin Müstekfi	(?)	1352 (H.754)	1367
Mütevekkil bin Mu'tedid	(?)	1361 (H.763)	1405
Mu'tasım bin Hakim	(?)	1377 (H.779)	(?)
Mütevekkil (tekrar)	(?)	1377 (H.779)	1405
Vasık bin Hakim	(?)	1383 (H.785)	1384
Mu'tasım (tekrar)	(?)	1386 (H.788)	(?)
Mütevekkil (tekrar)	(?)	1389 (H.791)	1405
Müste'in bin Mütevekkil	1392	1405 (H.808)	1430
Mu'tedid bin Mütevekkil	1380	1412 (H.815)	1441
Müstekfi bin Mütevekkil	(?)	1441 (H.845)	1450
Kaim bin Mütevekkil	(?)	1450 (H.854)	1459
Müstencid bin Mütevekkil	1392	1455 (H.859)	1479
Mütevekkil bin Ya'kub	1416	1479 (H.884)	1498
Müstemsik bin Ya'kub	(?)	1515 (H.922)	(?)
Ya'kub bin Müstemsik-billah	(?)	1516 (H.923)	(?)